

שני פרקים/ נתן אלתרמן

המאה הקשישה והעשור הצעיר.

1.

המאה העשרים שזה עתה נעשתה בת שבעים, אולי לא היתה צעירה מעולם, היכן נעוריה?

במשך זמן מה היה נדמה כי אותם "עשרת ימים שזעזעו מאת העולם" – ימי ראשיתה של מהפכת אוקטובר הרוסית – נושאים גל של תקוות וחידוש נעורים לא רק ל"ששית כדור הארץ" אלא לעולם כולו, אך הכל יודעים מה עלתה לה לאותה "סופת אביב". אלה שעודם דבקים בסיסמותיה, הם כיום סמל הקפאון והיושן.

ייתכן כי נעוריה של מאה זו עוד מנומנים לה בעתיד, לקראת סוף דרכה. שנות הששים שחלפו הן אולי רמז לדבר, אם לא סימן ממש.

2.

מבחינת הקולות והכוחות החברתיים, שהשליטו צביונם הן בהווי הציבורי שבעולם והן בתחומי הרוח, אין ספק כי שנות הששים היו העשור הצעיר ביותר שידעה המאה עד כה. היו אלו שנים של מהפכה אשר הגיל הצעיר, הוא כשלעצמו, נעשה לה גם נקודת מוצא וגם תוכן. מהפכה ללא פרוגרמה, ללא תבנית ויעדים ברורים, ללא "משנה סדורה", כמו שאומרים אצלנו, אך מבחינת חזירה שהיא חודרת אל דרכי מחשבה ואל תחומי תפיסה וביטוי, מבחינת שבירה וערבוב ושינוי של ארחות חיים, מבחינת חילחול שהיא מחלחלת אל כל תחומי ההווי ועיסוקי החברה, מן המחאה עד טעמי האמנות וסגנון הבידור וצורות הלבוש, מבחינות אלו ייתכן שכאן נובטת הגדולה בכל המהפכות.

שכן עיקרה בכך שהיא "אינה מקבלת את העולם" וצידוקה בכל שיש סיבות די והותר לא לקבל אותו...

ואם יש במהפכה הזאת יסוד מרתיע ומבהיל, הרי זה לא מהיעדר אידיאולוגיה מגובשת. שום אידיאולוגיה ברורה ומסודרת ומגובשת בתכלית, לא מנעה בעד כמה מהפכות ידועות לתהילה מלשקוע באפילת עריצות הגרועה מכל תוהו ובוהו. מה שנוסך היום פחד, הוא לא היעדר הפרוגרמה בהווה, אלא השטחיות והחד-צדדיות של הפרוגרמות במידה שהן מתחילות לבצבץ, וטיב הפרוגרמה הטוטאלית העלולה לצוף לעתיד לבוא מתוך כל המערבולת הזאת.

הפרשנים המסכמים את חשבון שנות הששים קובעים, כאחד מסימניו הבולטים של העשור שחלף, את שברון המיתוס הסובייטי, את סיום תור הכישוף של "עולם המחר". פרשת צ'כוסלובאקיה, כך אומרים, היתה המחץ הקובע והמסיים את עידן הכנסיה האדומה.

אלא שאין זו כל האמת. האמת היא שהמהלומה המכרעת למיתוס שמכוחו שלט הקרמלין על מוחות המאמינים, ניתנה לא עם הופעת הטאנקים הסובייטים בפראג, אלא עם עלות חרושצ'וב על דוכן הנואמים בוועדה העשרים של המפלגה הקומוניסטית באמצע שנות החמישים.

אמנם כן, הכל יודעים כי חרושצ'וב לא גילה חדשות ונצורות. מוראות העריצות הסטלינית היו גלויות לעיני כל וזעקו מפיותיהם של אלפי קורבנות והטיחו בפני כל וכל את האמת בכוחן של עובדות, אלא שהללו, על אף הכל, לא יכלו לה לאמונה. נאום חרושצ'וב חולל את התמורה הגדולה לאו דווקא מכוח תכנון אלא מכוח זהותו של הנאום. רק הקרמלין עצמו יכול היה לזעזע ולנער את אדוקי הקרמלין בעולם כולו. לולא אותו דין וחשבון של חרושצ'וב לא היתה הפלישה לצ'כוסלובקיה מזעזעת את המאמינים יותר משזעזעה אותם עלילת הרופאים, זו שבשעתה נשמעו גם אצלנו קולות נאורים ומתקדמים שטענו כי יש לסמוך על הצדק הסוציאליסטי ולהבין לברית-המועצות, "הנאלצת להתגונן מפני אויבים מבית ומחוץ". וכך לא רק אצלנו. הנימוק הזה, של התגוננות מפני אויבים מבית, הספיק להם למאמינים גם לעת משפט סלאנסקי וחבריו, גם לעת משפטי הדימוקראטיות העממיות, גם לעת השתקת רצח הסופרים היהודיים, גם למשפטי מוסקבה. לכל, לכל. ואם נמצא נימוק זה בטל לעת הפלישה לצ'כוסלובאקיה, הרי זה רק שבינתיים נאם חרושצ'וב את נאומו בוועידה העשרים.

אותו נאום, אותו דין וחשבון, סודי כביכול, שיחרר לא רק את המאמינים מן הכישוף האטום והפלילי שהם נרצעו לו. העולם כולו שוחרר בוועידה העשרים ההיא מסיוט שהיה עשוי להדביר אותו תחת עולה של עבדות שאין דומה לה. מבחינה זו ראוי חרושצ'וב להיחשב בין גדולי הרפורמטורים אשר ידעה ההיסטוריה. אותה ועידת העשרים במוסקבה, שפרצה בשנות החמישים את מעגל הכוח המרתק של הקרמלין, עשתה מעשה שחשיבותו בתולדות האדם אולי אינה פחותה ממעשה האסטרונאוטים שפרצו את מעגל כוח – המשיכה של כדור הארץ במבצעי החלל של שנות הששים.

כל זה אמור לא כדי להקל ראש בהישגים "הטכנולוגיים" של שנות הששים שתמו זה עתה. עשור זה, שבו הובאו אבנים מן הירח, בידי אנשים שדרכו על אדמתו, לא הטכנולוגיה היא סימנו. משמעות ההישג הזה היא מסוג עינינים שהמוח בוחר להתחמק מהם בעדינות, כדי להישאר על גבול המושגים הנראים לו עדיין שפויים. אלא שבעוד הוא נסוג מפני השער שנפתח לפניו אל החלל החיצון האינסופי הוא פונה וראוה בקצה האחר של "סדר הגדלים" שער שני הולך ונפתח אל תג החיים הזעיר, הראשון, היסודי, אל הסוד הנשקף מתוך "הקוד הגנטי" שנשבר, אל סתרי התא החי. ופעמים נדמה כי המרחקים הנשקפים מתוך נקודה מפולשת זו הם רבי פחדים וסכנות וסיכויים יותר מאלה הנשקפים מן הגאלאכסיות הרחוקות.

שנות הששים היו גם שנים שבהן עלו על סדר יומו של העולם, יחד עם הישגי מדע הרפואה, וביחוד עם ניתוחי ההשתלה, שאלות ראשונות במעלה של גבול בין חיים ומוות, של זכות ההתערבות בקביעת מקומו של גבול זה, של נטילת רשות להמית ולהחיות, לשפוט ולגזור דין.

שאלות – נצח עיוניות, שקיבלו פתאום מוחשיות ודחיפות שלא ידעו מעולם.

אלא שעיונים אלה, אשר סבבו על העקרון המוסרי העליון, הבראשיתי, המונע מן האדם לראות את עצמו בן-חורין לעשות חשבון ולקצר חיי זולתו, ולו רק בשניה אחת, כל העיונים הללו, כל הלבטים הללו, שמילאו את דפי כתבי העת בעשור האחרון, כמה הם נעשים לפתע חסרי משמעות אל מול טירוף טוטלי כמו זה של זוועות ביאפרה, למשל, באותו עשור עצמו. אותם דקדוקים של מוסר רפואי, שניתוחי ההשתלה העלו אותם על הפרק, אינם דקדוקי שווא. אלה דברים שהעולם עומד עליהם, אך הניגוד המשוער בינם ובין השרירות ואזלת – היד, הממיתים רבבות, ניגוד זה הופך את זמננו לצחוק מטורף, העשוי להתגלגל עד סוף המאה ולאחריה.

התהום הזאת בין הישגי המעבדה, אשר אדם מקדיש בה חיים שלמים לחקר התא החי האחר, ובין ההפקר העולמי החדל למנות את החללים, התהום הזאת היא הרובצת לרגלי המשכה של המאה הזאת.

השנים הבאות של מאה זו תצטרכנה לגשר על פני תהום זו ויהי מה, כדי להמשיך בדרך.

לשגריר בברכה ובערעור.

1.

שגרירנו בבון, אשר בן נתן, סיים תקופת שירותו בגרמניה והנני נוטל לי רשות להיות בין מברכיו בעמדו לשוב אל משרד הבטחון צור-מחצבתו מהרבה בחינות – ולהמשיך שם דרך רצופת פעלים והשגים אשר לא כולם ידועים ברבים ויש בהם כדי להיות למקור גאווה על שנות עבר ומקור מרץ ותקוות לעתיד. כהונתו בגרמניה, בשנים האחרונות, היתה קשה וסבוכה ויש אולי מידת אי-צדק בדבר, שלעת שובו ממנה נקבל פניו דווקא בערעור על מה שקשור בשירותו זה, נוסף על כל ערעורים שהשמענו עד כה, אלא שיש דברים אשר מן הנמנע לפסוח עליהם מרגע שהם עולים בגלוי על הפרק.

בשובו לישראל סיכם השגריר, בתשובה לשאלות עיתונאים, סיכום ראשון וחסוף, את תקופת שירותו בגרמניה, ולפי מה שנמסר בעיתונים וגם על פי מה שהוקלט מפיו ברדיו, עמד על כך שהשינוי ביחסי ישראל – גרמניה בימי כהונתו התבטא בעיקר ביחסו של "האיש ברחוב".

בשנים קודמות – כך הסביר השגריר הפורש – היו בעיקר העתונות והטלוויזיה אוהדים את ישראל, אך דעת-הקהל נקטנ עמדה של הסתייגות. האזרח הגרמני ידע שישראל היא מדינה שכבר קיבלה הרבה כסף מגרמניה ובכל זאת אין היא שבעת רצון. לא כן עתה. כיום רוחש גם הגרמני הממוצע אהדה רבה לישראל. בדרך כלל התהדקו היחסים בכל השטחים, פרט לשטח התרבותי.

בתחום זה – כך שמעתי את השגריר אומר ברדיו – העינינים עודם צולעים, ולא באשמת הגרמנים. אני מודה ומתוודה כי פסוק אחרון זה הוא שאילץ אותי, למעשה, להגיב על דבריו, בלי להיות, אף בשעה חגיגית של קבלת פנים ושל איחולי כל טוב, שאף אני מצטרף אליהם.

2.

לא פעם ולא שנים ערערתי על עמדת שגרירנו בבון בענין דרכיהם וטיבם של היחסים התרבותיים ביננו ובין הגרמני "הממוצע", ביננו ובין הציבור הגרמני האלמוני. לא אחזור כאן על הדברים. רצוני לאמר רק זאת: אם היחסים התרבותיים עודם צולעים – כדברי השגריר – הרי סיבתה של צליעה זאת ידוע, דומני, לכל. הסיבה היא בכך שזוועות שנות הארבעים לא נתנו מקום ליחסים תרבותיים נורמאליים וקלי צעד בשנות השישים. זו אולי סיבה מספקת לכל הדעות. הערתו של השגריר, שהיחסים הללו צולעים לא באשמת הגרמנים, היא משום כך תוספת כה משונה וכה נוגדת כל יסודי סבירות והגיון, עד כי גם כשאתה מביא בחשבון כי השגריר התכוון רק לציין עובדה פשוטה של נכונות לקשירת יחסים, אינך יכול שלא לתהות על מה שאמר. אמנם נכון, אין זו פליטת פה. רחוק אני מלהעלות על לבי אפילו צל הרהור שהשגריר מתעלם מאותו רקע של שנות הארבעים. פעליו באותה תקופה הן עדות מספקת למניעת כל תוכחות-שווא בעניין זה מכל צד שהוא. אך אילו הביא שגרירנו בחשבון את הרקע ההוא כסיבה מספקת – ולא רק כסיבה אלא כצו וגזירה לצליעת היחסים התרבותיים, היה נמנע גם מכמה השתדלויות מיותרות וצורמות לתקן ולהחליק וליישר מדי יחסים אלה. ואף פליטת פה זאת היתה נמנעת מאליה.

הקו הוא קו של "נורמליזציה", אך יש משום אירוניה מרה בכך שדוגלי הדוקטוריה הזאת נחלצים להילחם בה שעה שהגרמנים הם הנוקטים עיקרון זה של נורמליזציה ביחסם כלפי ישראל מבחינת התנערות מחובות מיוחדות, מורשת העבר. אילו נקטנו פחות נורמאליזציה ביחסנו כלפי הגרמנים היתה אולי מלאכתו של שגרירנו הבא בגרמניה, במניעת התהליך הזה מצד הגרמנים, קלה יותר.

3.

ומשהו לעניין "האיש מן הרחוב" או "הגרמני הממוצע", שחדל "להסתייג" והתחיל אוהד את ישראל. גם שגרירנו יודע כי הגרמני הממוצע של שנות הששים הוא-הוא הגרמני הממוצע, הצעיר יותר, שייצג וסימל והמחיש והפעיל את תכניות – האימים הגרמניות בשנות הארבעים, אם במשטרה, אם בצבא, אם בבלירות, אם ברפואה, אם בהנדסה ובכל שאר תפקידים ועיסוקים ומקצועות. אם יש חיץ של זכרונות – דמים ושל חובות – התנזרות בין ישראל ובין גרמניה, הרי חיץ זה עיקרו לא ביננו ובין פושעי המלחמה הנאציים המובהקים והידועים בשם, העומדים למשפט כל שעה שהם נתפסים, וחומת – הכלא חוצצת מאותה שעה ביננו ובינם. החיץ הקובע הוא ביננו ובין הגרמני הממוצע דוקא, ביננו ובין אותו איש מן הרחוב, אשר עשה את כל אלפי המלאכות הישירות ומלאכות – העקיפין הכרוכות בהשמדה, מלאכות הרישום וההובלה והשמירה על מקומות הריכוז של ה"אומשלאגפלאץ", והמיון וכן הלאה והלאה. לא, אין אני בא בטרוניה על שגרירנו בשל הבעת סיפוק שלו על ש"הגרמני הממוצע" הזה אוהד את ישראל ושוב אינו מסתייג. שגרירנו, מבחינה זו, אינו אלא סימפטום של חולי לאומי, כולל, חודר לשרשים. כלנו נגועים בכך. מי פחות ומי יותר ומי עד היסוד. ורק לפעמים, כמו הפעם, אתה מתנער פתאום ויודע כי יש

אמירות אשר העברית, כן, פשוט הלשון העברית – שלא לדבר על ההגיון ועל החוש ועל הייצר
אינה יכולה ואינה צריכה לגרוס אותן. כמה פסוקים כאלה נשמעו הפעם מפי שגרירנו.